

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Шуліченко Тетяни Сергіївни
«Мовна особистість персонажа українського бестселера
(на матеріалі творів В. Шкляра)»

подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія,
галузь знань 03 Гуманітарні науки

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку лінгвоукраїністики помітна тенденція до антропоцентричного вивчення мовної особистості персонажа художнього твору. Українські бестселери останнім часом перебувають у ракурсі наукових зацікавлень не лише фахівців з історії, теорії літератури та істориків, а й мовознавців, оскільки зростає потреба системних студіювань, пов'язаних з реалізацією комунікативних тактик і стратегій мовних особливостей автора та персонажа на художньому матеріалі. З урахуванням того, що об'єктом дослідження рецензованої дисертаційної праці є мовна особистість персонажа у бестселерах В. Шкляра «Характерник», «Чорний Ворон», «Маруся» та «Чорне сонце», доцільним і логічним в умовах сьогодення вважаємо представлення колективної та індивідуальної мовної особистості українців, зокрема їхнього світогляду, культури, окресленого часовими межами від козацтва до сучасності. Складність вивчення мовної особистості персонажа художнього твору зумовлена тим, що протягом тривалого часу дослідники апелюють до різних підходів та класифікацій, не спостерігаючи єдиної усталеної інтерпретації щодо аналізованого поняття. У зв'язку із зазначеним вважаємо на часі різноаспектне студіювання мовної особистості персонажа ідіостилю В. Шкляра. Крім того, актуальність пропонованого Тетяною Сергіївною дослідження також посилює джерельна база, що охоплює тексти перших вітчизняних бестселерів В. Шкляра, починаючи від 2014-х років і до сьогодні.

Отже, в межах наукової розвідки дисертантці вдалося зреалізувати заявлену мету, виконати низку окреслених завдань, щоб вказати на значущість специфіки колективної та індивідуальної мовної особистості персонажів

у бестселерах В. Шкляра крізь призму вивчення їхньої комунікативної поведінки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Композиція дисертації відповідає визначеній меті й завданням дослідження, що зреалізовано у вступі, трьох розділах, висновках, списках використаної літератури та джерел фактичного матеріалу.

Дисертацію виконано в межах науково-дослідницької проблеми кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Когнітивні й дискурсивні аспекти лінгвістичних досліджень» (державний реєстраційний номер: 0122U001280, 2022–2024 рр.).

У *Вступі* обґрунтовано актуальність роботи, визначено мету й завдання, наукову новизну, об'єкт і предмет дослідження, окреслено теоретичне й практичне значення роботи, зазначено методи та апробацію дисертації.

У першому розділі «*Мовна особистість персонажа в антропоцентричній парадигмі лінгвістичних досліджень*» подано теоретичну інтерпретацію поняття «мовна особистість» в парадигмі трьох умовних етапів з урахуванням тенденцій сучасної науки. Дисертантка, узагальнивши погляди таких дослідників як С. Єрмоленко, Л. Засєкіна, Ф. Бацевич, С. Голик, Л. Мацько щодо трактування поняття «мовна особистість» (с. 29-33) та спираючись на засадничі положення наукових студій А. Шаповала, наголошує на доречності тлумачення окресленого феномену через узагальнення, а саме: мовна особистість, по-перше, постає як індивід, персона, суб'єкт, носій мови, людина, особистість; по-друге, як система, а по-третє, реалізується як «наскрізна» ідея (с. 31).

Чіткою вважаємо позицію дисертантки щодо виокремлення колективної (с. 47) та індивідуальної мовних особистостей (с. 58). Крім того, Тетяна Сергіївна переконливо доводить потребу диференціації понять мовної особистості автора та мовної особистості персонажа, адже персонаж, на думку дисертантки, має послуговуватися «власним набором ключових слів, частотою їх відтворення, що й маркує його як окрему від автора мовну особистість» (с. 44).

Другий розділ *«Національно маркована колективна особистість персонажів у бестселерах В. Шкляра «Характерник», «Маруся», «Чорне сонце», «Чорний Ворон»* присвячено аналізу лінгвальних засобів створення національно маркованої колективної мовної особистості персонажів романів В. Шкляра та вказано на межі функціонування фразеологізмів і національного гумору як ознак колективної мовної особистості персонажів.

Позитивно оцінюємо спробу Тетяни Сергіївни розмежувати звертання з позитивною та негативною конотацією спираючись на апелятивну й експресивну функції, які вможливають яскраве увиразнення мовлення персонажів В. Шкляра (с. 91-103).

Цікавим вважаємо спостереження дисертантки про те, що герої бестселерів В. Шкляра у своєму мовленні «активно використовують фразеологізми, що маркує їхню належність до українського народу та протиставляє на мовному рівні ворогам, мовлення яких значно бідніше» (с. 107).

Слушним, на нашу думку, є структурування персонажного гумору за способом репрезентації (ситуативний і мовний) у досліджуваних бестселерах В. Шкляра та реалізацію його за допомогою порівнянь, метафор, гіперболізації, гри слів, контекстуальних антонімів тощо.

У третьому розділі *«Комунікативні стратегії і тактики лідера у художніх творах В. Шкляра «Характерник», «Маруся», «Чорне сонце», «Чорний Ворон»* акцентовано увагу на мовній особистості лідера з оперттям на представлені й умотивовані комунікативні тактики і стратегії.

Вдалими й необхідними є безумовно висновкування Тетяни Сергіївни щодо комунікативного лідерства тієї чи тієї мовної особистості, яке, на переконання дослідниці, «можливе лише тоді, коли вона посідає в колективі й суспільстві провідне місце серед інших подібних мовних особистостей, вирізняючись вищим рівнем інтелекту, стійкішою психікою, міцнішою волею до діяльності, мотивацією досягти поставленої мети, умінням швидко реагувати на виклики, високою культурою поведінки і мовної комунікації» (с. 136-137).

Особливу увагу зосереджено на аналізі героїні роману «Марія» В. Шкляра Марусі як мовної особистості з урахуванням гендерного аспекту, що в подальшому вможливорює логічне пояснення репрезентованих тактик, наприклад, жіночої тактики флірту-маніпуляції. Крім того, спостерігаємо чітке розрізнення комунікативних тактик відповідно до ролей, які героїня виконує.

Заслугує на схвалення у рецензованому дослідженні стратегія конструювання позитивного образу сучасного захисника України, для реалізації якої головний герой повісті В. Шкляра «Чорне Сонце» Маляр послуговується комунікативною тактикою асоціативного ряду з історичними героями, що вможливорює висновкування дисертантки про те, що тактика «свого хлопця» в поєднанні з високим рівнем інтелекту, невимушеністю в спілкуванні, умінням домовлятися перетворила його на лідера полку «Азов» (с. 186).

Грунтовний науковий аналіз індивідуальної та колективної мовної особистості персонажа та подальша систематизація комунікативних тактик і стратегій дали змогу дисертантці зробити вагомий й переконливий *Висновки*, що сконцентровано відбили сутність дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів. У дослідженні вперше здійснено різноаспектний аналіз мовної особистості персонажа на матеріалі українських бестселерів; обґрунтовано лінгвальну специфіку колективної й індивідуальної мовної особистості персонажів через використання прізвиськ, звертань, фразеологічних одиниць та з урахуванням мовних експлікаторів репрезентації національного гумору; виявлено особливості комунікативного лідера в ідіостилі В. Шкляра; зацентовано на прагматичному аспекті мовної особистості персонажа, необхідної для ефективної комунікації автора з потенційним читачем. **Новим** є також комплексний аналіз комунікативних стратегій й тактик у гендерному аспекті з оперттям на однойменний роман «Маруся».

Повнота викладу наукових результатів дисертації в публікаціях. За результатами проведеного дослідження опубліковано 11 одноосібних наукових робіт, зокрема: 5 статей у фахових виданнях, рекомендованих ДАК України,

3 – у збірниках матеріалів міжнародних конференцій, 1 – у збірниках матеріалів всеукраїнських конференцій.

Окрім цього, основні результати дисертації обговорено на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні інформаційні та комунікаційні технології на транспорті, в промисловості та освіті» (Дніпро, 15–16 грудня 2020 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи розвитку залізничного транспорту» (Дніпро, 20-21 квітня 2023 р.), Міжнародній науковій конференції «*Modern Problems of Science, Education and Society*» (Київ, 19–21 червня 2023 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Динамічні процеси в лексиці та граматиці слов'янських мов» (Умань, 5–6 квітня 2019 р.; 26–27 листопада 2020 р.; 5–6 квітня 2021 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Культура мови в українському суспільстві» (Дніпро, 9–10 квітня 2020 р.; 21 вересня 2022 р.).

Під час ознайомлення з текстом дисертації **порушень академічної доброчесності не виявлено**. Використання текстових запозичень без відповідних посилань на інформаційні джерела не зафіксовано.

Практичне значення одержаних результатів. Зібраний і проаналізований у дисертації фактичний матеріал, викладені теоретичні положення й отримані висновки можуть бути використані в курсах «Лексикологія», «Фразеологія», «Стилістика і культура мовлення», «Риторика», «Комунікативна лінгвістика», «Актуальні напрями філологічної науки», «Лінгвокультурологія», «Наукове мовлення», «Методологія філологічних досліджень»; під час написання навчальних посібників, підручників, а також кваліфікаційних робіт здобувачів ступеня бакалавра, магістра та доктора філософії філологічного напрямку.

Дискусійні положення й зауваження до дисертації. Високо оцінюючи роботу Тетяни Сергіївни Шуліченко, маємо зазначити певні аспекти, що привертають увагу для подальшого обговорення.

1. З урахуванням того, що назва підрозділу 1.2. «Сучасні підходи до дослідження художнього тексту та мовної особистості персонажа» хотілося

б почути Ваше бачення щодо новітніх підходів студіювань саме художнього тексту з виокремленням їхньої кількості, оскільки у роботі не спостерігаємо чіткої класифікації заявлених підходів. Можливо, ці підходи є аналогійними до тих, що корелюють з вивченням текстів.

2. Аналізуючи прізвища за ознаками, дисертантка спирається на розширену класифікацію індивідуальних прізвиськ за ознаками носіїв (с. 79) та усталене розрізнення прізвиськ у сучасній лінгвістиці за такими складниками: «неофіційність, необов'язковість, можливість зникати із часом і бути неактуальними, корпоративність та інформативність» (с.80), висловлюючи думку про те, що «для персонажів творів В. Шкляра подані характеристики мають неоднакову значущість» (с.80). Утім, далі ми не спостерігаємо, по-перше, докладного аналізу прізвиськ у творах В. Шкляра щодо такої ознаки як «можливість зникати із часом і бути неактуальними», а по-друге, з зазначеного постає, що переважають здебільшого прізвиська з негативним забарвленням. Звичайно, хотілося б почути коментар щодо цього.

3. У дисертації фіксуємо таке твердження, що «серед фразеологічних одиниць, які використовують у своєму мовленні персонажі творів В. Шкляра, переважають ті, що створені на власне українському ґрунті та мають прозору етимологією, роблячи сприйняття творів доступними читачам, а героїв – близькими, народними» (с. 114). Саме тому для нас є нез'ясованим питання, на основі яких досліджень, розрахунків Ви висновкуєте? Адже у Вступі, коли Ви зазначаєте методи дослідження, то про використання методу кількісних або статистичних показників не йдеться.

4. У підрозділі 3.1 «Комунікативні тактики і стратегії лідера козацтва Івана Сірка у романі В. Шкляра «Характерник» Тетяна Сергіївна зауважує, що «комунікативну стратегію переконання зреалізовано в мовній особистості з використанням низки тактик» (с. 139), виокремлюючи 5 тактик за Л. В. Монастирською, серед яких – тактики саморепрезентації, позитивних перспектив, обіцянки, дистанціювання, заклику. У зв'язку з зазначеним постає питання чи можете Ви виокремити чітку межу між тактикою «позитивних

перспектив, яка спрямована на вираження стратегічних цілей, позицій і намірів промовця» (с.140) та тактикою обіцянки, яка також «пов'язана, з тактикою позитивних перспектив, де зрештою промовець обіцяє виконати будь-які зобов'язання або реалізувати плани» (с.140) та навести приклади, оскільки у зазначеному підрозділі ми не зафіксували уривків, в яких докладно було б описано й репрезентовано тактику обіцянки лідера козацтва Івана Сірка.

Наведені міркування в жодному разі не ставлять під сумнів наукову концепцію дослідження, не позначаються на теоретичній і практичній значущості отриманих авторкою результатів і не впливають на загальне позитивне враження від роботи.

Загальний висновок. На підставі ретельного аналізу дисертації та основних публікацій вважаємо, що дисертація «Мовна особистість персонажа українського бестселера (на матеріалі творів В. Шкляра)» є самостійною, завершеною й актуальною; виконана на належному теоретичному та науково-практичному рівнях; за змістом і формою відповідає всім вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022, а її авторка Шуліченко Тетяна Сергіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент –

докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри англійської мови
для нефілологічних спеціальностей
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Олена ГУРКО

